

MAKALE NASIL DEĞERLENDİRİLİR ? *

Arif KAYGUSUZ

İstanbul Tıp Fakültesi, Mikrobiyoloji ve Klinik Mikrobiyoloji Anabilim Dalı, İSTANBUL
kaygusuz@istanbul.edu.tr

Başlıktaki sorunun yanıtı üç grup için önem taşımaktadır. Birincisi makale yazarları, ikincisi dergi editörü ve üçüncüsü de editörün makaleyi değerlendirmek için seçtiği hakemlerdir. Burada bilimsel hakemlik konusu üzerinde durulacak ve bir bilimsel hakemin kendisine gönderilen bir makaleyi nasıl değerlendirmesi gerektiği anlatılacaktır.

Bir araştırmancının kabul görmesi için yayınlanması gerekir. Araştırma; özenli sorgulama, kabul edilemiş yargıların değiştirilmesi amacıyla yeni bulguların ışığında yapılan, genellikle eleştirel ve çok kapsamlı inceleme ve deneyler olarak tanımlanır⁽¹²⁾. Bu tanımı aktardığım kitabın TUBİTAK tarafından yapılan 6. baskısında, 1800'lerde 100 kadar olan bilimsel dergi sayısının her 15 yılda ikiye katlanarak 1975'li yıllarda 100,000'lere ulaştığı ve gelmiş geçmiş tüm bilim adamlarının % 80-90'ının bugün aramızda yaşamakta olduğu belirtiliyor. Yine aynı kitapta "publish or perish (yayınla ya da yok ol)" baskısı sonucu, senteze ulaşma olasılığını gitgide düşüren şişirilmiş bir kitap ve makale seli ile karşı karşıya olduğumuz anlatılıyor.

Günümüzde Web of Science kapsamındaki dergilerde, yılda yayınlanan bilimsel makale sayısı, yarıya yakını sağlıkla ilgili alanlarda olmak üzere 1 milyonu aşmıştır. 2003'te ülkemizde sağlık alanında 350 civarında dergi yayınlanıyordu⁽¹⁵⁾. Demek ki bu makale ve dergi enfasyonundan biz de payımızı almışız.

Çeşitli uzmanlık alanlarının ortaya çıkması ve giderek artan makale sayısı, dergi editörlerinin işlerini zorlaştırmaya başlamıştır. Bu nedenle özellikle ikinci dünya savaşından sonraki yıllarda, dergi editörlerinin makaleleri değerlendirmek üzere bilimsel hakemlerden yardım istemeleri giderek yaygınlaşmıştır⁽¹⁴⁾.

Bilimsel hakemlik

Bilimsel hakemlik; bilimsel bir çalışmanın bulgularının ehliyetli uzmanlarca yeterlilik, önem ve orijinallik açısından değerlendirme işlemi olarak tanımlanmaktadır^(1,9).

Çeşitli kaynaklarda referee (hakem), reviewer (eleştirmen), peer review (meslektaş değerlendirme / meslektaş eleştirisi), assessor (danışman) kelimeleri bilimsel hakemlik anlamında kullanılmaktadır^(6,9,14).

Bir makale bir dergiye gönderildiğinde önce editörlerce incelenir. Editörler makalenin derginin alanına girip girmediğini, eğer giriyorsa hakemlere gönderilecek nitelikte bir çalışma olup olmadığını incelerler. Bu nedenle bir makale hakemlere gönderilmeden önce de editörlerce reddedilebilir. Örneğin British Medical Journal grubu dergilere gönderilen makalelerin yarısı editörler tarafında reddedilmektedir. Journal of the American Medical Association'da bu oran % 42 kadardır. Editörler burada bir elek vazifesi görürler ve nitelikli yayınların dergilerinde yer almasına uğraşırlar. Editör makalenin yayınlanması ve yayınlanacaksa en iyi şekilde yayınlanması için çalışır. Bu nedenle hakem hem editöre hem de yazarlara yardımcı olmalıdır^(8,9,16).

Bazı yazarlar bir makalenin yayınlanıp yayınlanmama kararının editöre ait olduğunu ve bu nedenle hakemlerce yapılan işin hakemlik değil de, makaleye yapılan bir eleştiri veya editöre yapılan bir danışman tavsiyesi olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte editörler, her zaman hakemlerden makalenin kabulü veya reddi konusunda görüş isterler ve karar verirken de genellikle hakemlerin önerilerini dikkate alırlar. Bilimsel hakemin önemli bir görevi de yayına kabul edilecek bir makalenin en iyi şekilde basılmasına katkıda bulunmaktır. Bu açıdan bakıldığında, hakem çalışmayı yapan grubun bir üyesi gibidir^(1,2,16).

* Bu konu yayınlanması düşünülen Akademisyenin El Kitabı için hazırlanmıştır. Kitabın yayınlanması çok gecikince editörün izni ile ANKEM web sayfasında ve sonra da dergisinde yayınlanmaktadır ve kitapta tıpkı baskısı yapılacaktır.

Editörler aşamasını geçen bir makale iki veya daha fazla hakeme gönderilir. İki hakem kullanıldığında çelişkili bir karar olursa üçüncü ve son sözü söyleyecek bir hakemden yardım istenebilmektedir. Bu durumda makale ve önceki hakemlerin görüşleri bu hakem tarafından değerlendirilir^(4,8).

Bilimsel hakemler dergi editörüne alınanda uzman kişilerden seçilir. Birçok derginin hakem seçmek üzere çok geniş bir veritabanı bulunmakta ve hakemler bu veritabanından seçilmektedir. Bazı editörler önceden hakemden değerlendirmeyi kabul ettiklerine dair onay alırlar ve makaleyi sonradan gönderirler. Günümüzde bu işlemler internet üzerinden dergi web sayfaları ve e-posta ile yürütülmektedir. Değerlendirmeyi kabul eden hakemlere web sitesinden makaleye erişim için kullanıcı adı ve şifreler gönderilir^(4,6,8).

Etik sorumluluklar

Üzerinde uzun süre çalışmış, tekrar tekrar düzeltilerek yazılmış, çalışma arkadaşlarıyla uzun uzun tartışılmış, tablo, şekil ve kaynakları defalarca gözden geçirilmiş ve imzalanarak bir dergiye gönderilmiş her makale yazarı için önemlidir. Hakem de aslında bir araştırmacıdır. O da bir makale yazmanın zorluklarını ve editörün cevabının heyecanla beklendiğini yaşamıştır. Bu nedenle bir taraftan bir meslektaşının gayret ve duygularını anlayışla değerlendirme, diğer yandan da editörün kendisine verdiği görevi hakkıyla yapma gayretinde olmalıdır⁽⁶⁾.

Hakemlerden makaleyi titiz, objektif ve duyarlı bir şekilde değerlendirmeleri beklenir. "Sana nasıl davranılmasını istiyorsan başkasına da öyle davran" altın kuralı hakemlik yaparken daima akılda bulundurulmalıdır. Eleştiriler makaleye yönlendirilmeli, yazarlar muhatap alınmamalıdır^(1,3,6,14,16).

Son yıllarda bazı dergiler açık değerlendirme yolunu seçmişlerse de, halen birçok dergi makalenin yazarlarını hakemlerden, hakemleri de yazarlardan gizlemektedir. Editör, hakem ve yazar arasındaki ilişkiler gizlilik prensiplerine göre yürütülür ve tamamen karşılıklı güvene dayanır. Bu nedenle hakemler değerlendirmeyeceği bir makaleyi ya da değerlendirilmesi tamamlanan bir makaleyi e-postasından silmeli (veya posta ile geri göndermeli), makalenin

kopyasını saklamamalı, makaleyi başkasına göstermemeli veya içeriğinden bahsetmemeli, değerlendirdiği makaleden yayınlanana kadar çalışmalarında yararlanmamalıdır. Büyük düzeltme istenilen bir makale tekrar değerlendirileceğinden, ikinci değerlendirmeye kadar saklanabilir^(1,6,9,14,16).

Konuya yabancı olma, vakti olmama, tartışmalı bir konuda kendi bulguları nedeniyle taraf olma, yazarlarla kişisel dostluk veya düşmanlık ya da çıkar çatışması hallerinde, tarafsız davranamayacağına inanan bir hakemin durumu editöre bildirilerek hakemlikten çekilmesi en iyisidir. Tüm bu nedenlerle adil bir değerlendirme yapamayacağını belirten bir hakemi birçok dergi editörü anlayışla karşılayacaktır^(6,14,16).

Editörler, hakemlerin kendi gazetimideki genç meslektaşlarından yardım almalarına genellikle olumlu bakarlar. Bu nedenle vakti olmayan bir hakem, dergi editöründen de izin alarak, makaleyi genç bir meslektaşına inceletebilir. Bu durumda makaleyi inceleyen meslektaşının adı ve hakemin kendi onayı değerlendirilmedi yer almalıdır⁽⁸⁾.

Bilim dünyasında bir konunun öncüsü olmak büyük bir prestij getirmektedir. Değerlendirmede gecikme, öncelik ve prestijin gerçek sahibinden bir başkasına gitmesine neden olabilir. Bu nedenle değerlendirme editörün belirttiği süre içerisinde (genellikle 2-4 hafta arasında) bitirilmelidir^(6,9).

Hakemlik kişinin kendi bilimsel düzeyini ve bilgisini editörlere gösterme amacıyla yapılmamalı, eleştiriler kısa ve özlü ve gerçekten yararlı olacağına inanılıyorsa yapılmalıdır. Bununla birlikte çok kısa değerlendirmeler, genellikle işin önemsenmeden yapıldığını düşündürür. Birçok değerlendirme 1-2 sayfayı geçmez. Red kararı verilse bile, nedenleri yazara anlatılmalı ve kendisini geliştirmesi için fırsat sunulmalıdır^(2,3,6,16).

Makalede yayın etiğine aykırı durum (aşırma, tekrarlama, salamlama vb.) kuşkusuna varsa editöre bu durum delilleriyle birlikte açıklanmalıdır. Bu durumda karar verici durumda olmamalı ve konunun incelenip sonuçlandırılması editöre bırakılmalıdır. Çalışmada insan veya hayvan hakları ihlali varsa editöre bildirilmelidir^(2,6,16).

Değerlendirme nasıl yapılır?

Bilim dünyası devamlı bir rekabet içindedir. Bu nedenle editörler kendi dergilerinde en iyi yayınların bulunması için çalışırlar ve hakemlerin bir makalenin özellikle üç yönünü öncelikle değerlendirmesini isterler.

1. Çalışma yenilik getiriyor mu?

“Bütün deneyler bir eleştiridir. Eğer bir deney bilimcinin fikirlerini yeniden gözden geçirmeye neden olacak olanaklar içermiyorsa, o deneyin neden yapılmış olduğunu anlamak zordur... Bilimcinin günlük işi bilgi toplamak değil teori sınamaktır. Bilimde üretkenliği sağlayan şey yaratıcı tahminler yapmaktır” P.B.Medawar⁽⁷⁾.

*“Her gün bir yerden göçmek ne iyi
Bulanmadan donmadan akmak ne hoş
Dünya birlikte gitti cancağızım ne varsa düne ait
Şimdi yeni şeyler söylemek lazım” Mevlana.*

Bir çalışmanın en önemli özelliği yenilik getirmesidir. Bilim dünyasında gerçekten yeni olan bilgi bulmak zordur. Bu nedenle yenilik aslında üzerinde çalışılan bir konuda yeni bir bulgunun açıklanması anlamına gelmektedir. Tartışmalı olan bir konuda kesin sonuç bulmak da yenilik sayılır. Daha önceki bulgulara katkı yapan, ya da o konudaki en kapsamlı bulguları açıklayan çalışmalar da yeni ve yararlı sayılır. Daha önce çalışılan ve açıklanan bir konunun, farklı bir popülasyonda ya da günümüzde de aynı sonuçlarla tekrarlanması ise yeniliğin en zayıfı sayılır⁽⁴⁾.

2. Çalışma doğru yapılmış mı?

Bir çalışmada doğruluğu sağlayan başlıca faktörler; çalışmada kullanılan yöntemlerin soruna (hipoteze) cevap bulabilecek şekilde seçilmesi, uygun çalışma ve kontrol gruplarının bulunması ve istatistik hesapların doğru şekilde yapılmasıdır. Yöntemler geçerli, tekrarlanabilir ve kesin sonuç veren yöntemler olmalıdır. Çalışmada sonuçları etkileyecek, kontrol edilmeyen değişkenler bulunmamalıdır^(4,13).

3. Çalışma sonuçları önemli mi?

“Genç bilimci sadece bilgi toplayarak -özellikle kimseye yararı olmayan türden bilgiler- ün veya ayrıcalık kazanacağını sanmasın. Ama dünyayı, teo-

rik veya deneysel yönden daha anlaşılabilir kılacak herhangi bir katkıda bulunabilirse meslektaşlarının minnet ve saygısını kazanacaktır” P.B.Medawar⁽⁷⁾.

Bir hipotez oluşturulmasını sağlayacak verilere ulaşan çalışmalar çok değerlidir ve tüm editörlerce çok önemsenir. Bunun dışında bir makalenin önemi ve öneminin derecesi dergiden dergiye değişebilir. Klinik tıp konusundaki bir dergide en önemli sonuçlar tedaviyle ilişkili olanlardır. Bir hastalığın tanısında ya da ciddiyetinin sınıflandırılmasında yeni bir yöntem geliştiren, ya da daha önce kullanılan tartışmalı bir yöntemi geçerli kılan çalışmalar da bu gibi dergiler için önemli çalışma sayılır. Hastalık mekanizmasını ya da prognozu tanımlayan çalışmalar da bu dergiler için dikkate değer çalışmalardır⁽⁴⁾. Buna karşın temel tıp bilimleri ile ilgili dergilerde, biyolojik bir sürecin mekanizmasını, bir hastalığın mekanizmasını açıklayan çalışmaların daha çok önemseneneceği aşikardır.

Genellikle yukarıdaki üç kritere göre makalenin yayınlanmasının uygun olup olmadığına karar verilir. Eğer makalenin yayınlanması uygun görülüyorsa, bir sonraki aşama bunun nasıl olacağına karar vermektir. Bir makalenin olduğu gibi yayına kabul edilmesi çok seyrek olur. Birçok makale az veya çok değiştirilerek yayınlanmaktadır^(2,8,11). Editörler genellikle düzeltmelerin büyük ve küçük düzeltmeler olarak ikiye ayrılmasını isterler⁽⁶⁾.

Büyük düzeltmeler: Çalışmanın neden yapıldığının yeterince açık bir şekilde açıklanmamış olması, çalışmanın iyi planlanmaması, geçerli olmayan yöntemlerin kullanılması veya kullanılan yöntemlerin ayrıntılı şekilde anlatılmaması, verilen sonuçların açık ve kesin olmaması sonucu ölçümler konusunda kuşku duyulması, sonuçların yetersiz veya aşırı spekülasyonlarla tartışılması, varılan sonucun yeterli ve objektif olmaması gibi nedenlerle, hakemlerin yazarlardan yapmalarını isteyecekleri düzeltmelerdir. Aslında bu konulardaki eksik ve yanlışlıkların bazıları (örneğin yanlış planlanmış bir çalışma, yanlış veya geçersiz bir yöntemin kullanılması gibi) yazar tarafından düzeltilemeyecek ve makalenin reddi ile sonuçlanacaktır⁽⁶⁾.

Küçük düzeltmeler: Genellikle makalenin gelişimine katkısı olan eleştirilerdir. Girişin daha iyi yazılması, ilave kaynakların ve bilgilerin eklenmesi, gramer ve yazım hatalarının düzeltilmesi gibi işlemlerdir⁽⁶⁾.

Genel ve sistematik değerlendirme

Editörler makalenin sistematik bir şekilde değerlendirilmesini isterler ve hakemlere makale ile birlikte, bu değerlendirmenin işleneceği bir formu (basılı ya da elektronik) da gönderirler. Makale bu form doldurularak değerlendirilir. Bu formlarda ek açıklamalar için de bölümler vardır. Büyük ve küçük düzeltmeler makaledeki sayfa, paragraf ve satır numaraları ile belirtilir. Bazı dergilerde tüm makalede her satır numaralanmıştır ve sadece bu numaraları belirtmek yeterlidir^(3,6,13,14).

Form gönderilmemişse, kısa bir yazı ile editöre makale hakkındaki kanaat belirtilir. Çalışmanın önemi, güçlü ve zayıf yönleri ile son karar bildirilir. Bu bölüm yazara ileilmeyeceğinden, editörle paylaşılacak gizli bilgiler burada belirtilir. Editörün yazarla paylaşacağı ikinci bir sayfaya makale hakkındaki eleştiriler yazılır. Burada makale başlığı ve bir paragraflık özeti belirtilerek eleştiriler sıralanır^(13,14).

Editör hakemden genellikle 4 karardan birini vermesini ister: Olduğu gibi kabul, küçük düzeltmelerle kabul, büyük düzeltmelerle kabul veya red^(3,6).

Makale değerlendirilirken, makale hakkında önemli kanaat verecek giriş, yöntem, sonuçlar ve tartışma bölümleri ve yazım kalitesi aşağıdaki başlıklar açısından dikkatlice incelenmelidir^(3,6,13).

Giriş: Konunun önemi, çalışmanın amacı, konu hakkında bilinen ve bilinmeyenler açıklanmış mı? Aynı konuda daha önceden yapılmış önemli çalışma(lar) belirtilmiş mi?^(2, 3,10,13,14).

Yöntem: "Bir yayında teknik ayrıntıları saklayıp, hem başkalarının aynı kaynaktan yaralanarak sürdürebilecekleri yeni araştırmaları, hem de yayınlanan çalışmanın bilim-kurgudan öte bir şey olmadığını araştırılmasını engellemek bilimcilik sanatının aşşağılık -ve affedilmez- bir hilesidir" P.B.Medawar⁽⁷⁾.

Deney planının hipotezin sınanması için

uygun olup olmadığı, deney ve kontrol gruplarının uygun şekilde oluşturulup oluşturulmadığı, çalışma ve kontrol gruplarının istatistiksel anlamlılık verecek kadar büyük olup olmadığı, seçilen örnek büyüklüğünün istatistiksel olarak yeterli olup olmadığı, yöntemlerin çalışmanın başka biri tarafından tekrarlanabilmesini sağlayacak şekilde açık olup olmadığı, kullanılacak farklı yöntemlerden çalışmada kullanılan seçim nedeninin açıklanıp açıklanmadığı, ölçümlerin neden yapıldıklarının açıklanıp açıklanmadığı, ölçümlerin geçerli yöntemlerle ve doğru yapılabildiği yapılmadığı, istatistik hesaplamaların uygun şekilde yapılabildiği yapılmadığı, etik sorumlulukların yerine getirilip getirilmediği hakemlerce dikkate alınmalıdır. İstatistik hesaplamalar konusunda kuşku varsa ve hakem bu konuda deneyimli değilse, durumu editöre bildirir. Editör gerekli görürse çalışmanın istatistiklerini bu konuda uzman bir dergi çalışanına veya bir başka hakeme inceletecektir^(2,8,10,11,13,16).

Sonuçlar: "İyi bir araştırma, zekice planlanıp ustaca uygulanmış bir deney değildir. Kesin sonuç veren bir deneydir" P.B.Medawar⁽⁷⁾.

Başkalarının da değerlendirebilmesi için, bulgular açık şekilde belirtilmiş mi? Tablo ve şekiller derginin istediği formatta, çalışma bulguları ile yakından ilgili ve çalışma bulgularını açıklayıcı mı?^(2,13).

Tartışma: "Bir gün bir gökbilimci, bir fizikçi ve bir matematikçi birlikte İskoçya dağlarında yürüyüşe çıkmışlar. Bir süre sonra bir çiftliğin önünde tek başına otlayan siyah bir koyun görmüşler. Uzaktan koyuna bakan gökbilimci "Demek ki dağlardaki koyunlar siyah" demiş.

Bunun üzerine fizikçi söze karışarak "Bu kadar çabuk genellemezsin" diyerek, konuşmasını "Örneklemin çok küçük. Ancak dağların genelinde çok sayıda koyunu titiz bir incelemeden geçirdikten sonra böyle bir önermede bulunabilirsin. Şu an için söyleyebileceğin tek şey İskoçya'da siyah koyunlar bulunduğudur" diye sürdürmüş ve matematikçiye dönerek görüşünü sormuş.

Bunun üzerine matematikçi ise "Kusura bakmayın ama ben ikinizle de aynı fikirde değilim. Bu konuda söylenecek tek şey, şurada duran hayvanın bize dönük tarafının siyah olarak görüldüğüdür demiş"⁽⁵⁾.

Çalışmada ulaşılan yeni bulgular açıkça belirtilmiş ve üzerinde durulmuş mu? Varılan sonucu destekleyen bulgular yeterli mi? Aşırı yorumlardan (speküasyonlardan) kaçınılmış mı? Sonuçların olası başka türlü yorumu belirtilmiş mi? Mevcut bulgularla önceki veriler tartışılmış mı? Beklenmeyen bir sonuç varsa, bunun üzerinde durulmuş ve olası nedenler irdelenmiş mi? Çalışmanın özgün yönü vurgulanmış mı? Çalışmanın hangi haller ve durumlar için kısıtlı olduğu belirtilmiş mi? Çalışmanın daha ileri götürülmesi için öneriler bulunuyor mu?^(2,10,11,13).

Yazım kalitesi: “Bir konuda iyi yazılmış bir yazı hemen her zaman aynı konuda kötü yazılmış bir yazıdan daha kısadır; daha da kolay hatırlanır” P.B.Medawar⁽⁷⁾.

İyi bir yazım kötü bir çalışmayı kurtarmaz ama kötü bir yazım iyi bir çalışmayı batırabilir⁽⁴⁾. Makalenin başlıktan-kaynaklara dek kısa ve öz ve doğru şekilde yazılıp yazılmadığı, editörlerce çok önemsenir. Bu nedenle birçok dergide yazım ve gramer hataları, bu iş için bulundurulmuş özel sekreterler tarafından düzeltilmektedir. Hakemin yazım ve gramer hataları üzerinde özellikle durması istenmez. Ancak gördüğü genel hataları kısaca işaret etmesi gerekir⁽⁸⁾.

Not: Okuyuculara çok değerli hocam sayın Prof Dr Kurtuluş TÖRECI'nin 'bilimsel hakemlik' ve 'editörlük' konularında, kaynaklar bölümünde belirtilen makalelerinde yazdıklarını da okumalarını öneririm.

KAYNAKLAR

1. Benos DJ, Bashari E, Chaves JM et al. The ups and downs of peer review, *Adv Physiol Educ* 2007; 31(2):145-52. <http://dx.doi.org/10.1152/advan.00104.2006> PMID:17562902
2. Benos DJ, Kirk KL, Hall JE. How to review a paper, *Adv Physiol Educ* 2003;27(1-4):47-52. <http://dx.doi.org/10.1152/advan.00057.2002> PMID:12760840
3. Cummings P, Rivara FP. Reviewing manuscripts for Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, *Arch Pediatr Adolesc Med* 2002;156(1):11-3. PMID:11772184
4. DeMaria AN. How do I get a paper accepted ? *J Am Coll Cardiol* 2007;49(15):1666-7. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jacc.2007.03.017> PMID:17433960
5. Ghose P, Home D. *Gündelik Bilmeceler*, 3. baskı, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları No:25, TÜBİTAK, Ankara (1996).
6. MacAuley D. The role of the manuscript assessor, “Hall GM (ed). *How to Write a Paper ? 3rd ed.*, p.114-25”, BMJ Publishing Group, London (2003).
7. Medawar PB. *Genç Bilim Adamına Öğütler*, 9. baskı, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları No:5, TÜBİTAK, Ankara (1996). PMID:8620658
8. Peat J, Elliott E, Baur L, Keena V. *Scientific Writing Easy When You Know How*, p.121-46, BMJ Publishing Group, London (2002).
9. Peer review and the acceptance of new scientific ideas, <http://www.senseaboutscience.org.uk/pdf/PeerReview.pdf>
10. Pierson DJ. The top 10 reasons why manuscripts are not accepted for publication, *Respir Care* 2004;49(10):1246-52. PMID:15447812
11. Provenzale JM, Stanley RJ. A systematic guide to reviewing a manuscript, *Am J Roentgenol* 2005;185(4):848-54. <http://dx.doi.org/10.2214/AJR.05.0782> PMID:16177399
12. Rosovsky H. *Üniversite: Bir Dekan Anlatıyor*, 6. baskı, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları No:6, TÜBİTAK, Ankara (1996).
13. Seals DR, Tanaka H. Manuscript peer review: a helpful checklist for students and novice referees, *Adv Physiol Educ* 2000;23(1):52-8. PMID:10902527
14. Sylvia LM, Herbel JL. Manuscript peer review - A guide for health care professionals, *Pharmacotherapy* 2001;21(4):395-404. <http://dx.doi.org/10.1592/phco.21.5.395.34493> PMID:11310511
15. Töreci K. Bir makale yayınlamak, “Aslan G, Emekdaş G, Köksal F, Serin MS (eds). *IV. Ulusal Sindirim Yolu ile Bulaşan İnfeksiyonlar Simpozyumu: Tutanaklar s.246-59*”, Mersin, 16-20 Mayıs (2005).
16. Töreci K. Tıpta yayın etiği (Bizden de örneklerle), *ANKEM Derg* 2010;24(Sayı 1'e Özel Ek):1-41.